

Språkens numerärer

Elever och studenter på språk- utbildningar i Sverige, 1960–2010

Mikael Börjesson & Emil Bertilsson

Abstract: This article deals with variations over time in the numbers of pupils and students attending foreign language study courses and programs in the Swedish educational system. The data consists of information on all pupils and students in compulsory schools, upper secondary schools and universities. The variations are analyzed in the light of an ongoing debate about a crisis in language education in Sweden. The results show that such a crisis cannot really be described in terms of falling numbers of the pupils and students attending language courses. In fact, the overall expansion of the population of pupils and students has led to a quantitative increase in the actual numbers of students studying languages, but at the same time there has been a decrease in relative numbers, most apparently in upper secondary schools and universities. The most drastic change, however, is not a decline in the willingness to study languages, but a redistribution of students among the different languages, leading to significant changes in the relative strengths of the traditional school languages. Most striking is the weakening of German and the strengthening of Spanish in compulsory and upper secondary schools. Finally, the article deals with this "crisis" in a broader context. One conclusion is that there are reasonable grounds to talk about a crisis. The situation for some of the traditional languages, especially German, is problematic at all levels of the educational system. Moreover, the institutional conditions for language studies at university level are particularly precarious. Many language departments find it difficult to survive in the competition for students. Especially at advanced levels of study there is a marked absence of students, which has serious implications for the reproduction of the subject itself.

Keywords: language education, numerical variations, crisis, redistribution

Introduktion

Det talas om en språkkris inom den svenska skolan och högskolan.¹ Inom skolans värld har lärare och skolledare slagit larm om ett minskat intresse bland elever att

¹ Se ex. Maria Lannvik Dunegård, "Moderna språk – ämnen i kris", *Lärarnas Nyheter*, 15 april, 2010, Eva Elfving, "Språkdöden i den svenska skolan" *LMS-Lingua* 5 (2002), se också Olle Käll, "Värna 'småspråken'!", *LMS-Lingua* 4 (2008), samt ett antal artiklar publicerade i Skolvärlden bl.a. "Skolor slopar

välja språkkurser.² Bland skolans personal ser man i huvudsak detta som ett resultat av att elever över tid fått ökad valfrihet att välja kurser inom ramen för sin utbildning. De vanligtvis ganska krävande språkkurserna anser man därför ha hamnat i ett problematiskt läge. Inom högskolan har språkutbildningarnas hotade ställning uppmärksammat i flera sammanhang, inte minst i Högskolverkets utredningar och utvärderingar av språkämnen. Speciellt illavarslande är situationen för de så kallade småspråken.³ Högskoleverket sammanfattar de första sex årens utvärderingar med att konstatera att "Språkämnenas svåra situation har varit ett genomgående tema. Små miljöer med få studenter, få lärare och dålig ekonomi kan karakterisera de flesta språk. Till de så kallade små språken räknas i dessa bemärkelser alla språk utom engelska och nordiska språk."⁴ (Man kan notera att begreppet småspråk 2007 alltså även innefattade tyska, franska och spanska, vilket det inte gjorde fem år tidigare i Högskoleverkets utredning om småspråken). Många språkinstitutioner har kommit att märka av ett minskat studentunderlag och på många håll har det gått så långt att mindre populära språkutbildningar har fått stryka på foten och att därmed ibland hela institutioner har lagts ned, vilket lett till en koncentration av språkutbildningar till vissa lärosäten.⁵ Många högskolor och universitet har tagit steget att slå samman

franska och tyska" *Skolvärlden*, 16 (2007). Företrädare för högskolan har också uttryckt sin oro för det dalande språkintresset i svenskt utbildningsväsende, se Sigbrit Franke & Per Gunnar Rosengren, "Språkintresset har minskat katastrofalt" *Göteborgs-Posten*, 12 januari, 2004.

² Christer Sörensen, *Språkvalet i grundskolan – en pilotundersökning* (Stockholm: Skolverket, 1999). Se också Staffan Thorson, Marianne Molander Beyer & Sigrid Dentler, *Språklig enfald eller mångfald...? En studie av gymnasieelevers och språklärares uppfattningar om elevers val av moderna språk*, (Göteborg: Göteborgs universitet, 2003).

³ Språken behöver inte vara små i antal talare globalt sett, men som är små i förhållande till andra språk inom det svenska utbildningssystemet. Högskoleverket fick 2002 i uppdrag att särskilt utreda frågan om småspråkens situation i den högre utbildningen, se Högskoleverket, *Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag*, (Stockholm: Högskoleverket 2002), där det bland annat konstateras att ekonomin är synnerligen problematisk för många småspråk: "Utredningen visar att det största problemet för småspråken, i dag liksom tidigare, är deras ekonomi. Om statsmakterna vill värna en mångfacetterad språkutbildning i Sverige är därför en ytterligare tillförsel av medel utöver den ordinarie medelstilldelningen nödvändig." (s. 5.)

⁴ Högskoleverket, *Hur har det gått? En slutrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar åren 2001–2006*, (Stockholm: Högskoleverket, 2007), s. 85. I en tematisk analys av språkutbildningarna menar Högskoleverket att man "vid flera tillfällen under de gångna åren [har] uttalat bekymmer för språkämnenas situation vid universitet och högskolor. Oron har till en början gällt utbildningar i språk som haft ett mycket litet antal studenter, dels klassiska språk, dels orientaliska och afrikanska språk. Problemen i dessa utbildningar har rört både grundutbildning och forskarutbildning och har sin orsak främst i att ämnena har för få kvalificerade lärare för att kunna bedriva utbildning på vetenskaplig grund och i att utbildningsmiljöerna är alltför små". Högskoleverket, *Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2004*, (Stockholm: Högskoleverket, 2005), s. 17. Se även exempelvis Högskoleverket, *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i romanska språk vid svenska universitet och högskolor. Del III: franska*, (Stockholm: Högskoleverket, 2005), där utredarna talar om franskans generella marginalisering. I en stor utredning om svenska språkets ställning konstateras att under "de senaste åren har språkets ställning vid universitet och högskolor försvagats", *Mål i mun - Förslag till handlingsprogram för svenska språket*, SOU 2002:27, s. 214.

⁵ Vad gäller nedläggningen av alla främmande språk förutom engelska vid Södertörns högskola, se debatt i Dagens Nyheter: Ebba Witt-Brattström, "Snuvade på doktorshatten", *Dagens Nyheter*, 18 juni 2005, Ingela Josefsson, "Språkförbistring", *Dagens Nyheter*, 22 juni 2005, samt Frank Michael Kirsch & Christine Frisch, "Småsnålt. Rektorns statistik avviker kraftigt från institutionens", *Dagens Nyheter*, 22 juni 2005. Se även Per-Olof Eliasson, "Södertörn lägger ned utbildningar i fem språk" *Universitetsläraaren*, 11 (2005), och Per-Olof Eliasson, "Låg resurstilldelning drabbar småspråken", *Universitetsläraaren*, 10/11 (2007). Att språkundervisningen koncentrerats under 2000-talet vittnar även Högskolever-

institutioner och gjort större enheter såsom institutioner för moderna språk, för romanska språk och till och med för språk.⁶

Det vi vill bidra med i denna artikel är att undersöka språkens positioner i utbildningssystemet med ett längre tidsperspektiv i fokus och därmed fördjupa förståelsen för språkens situation och i vissa fall även ifrågasätta påståendet om språkutbildningarnas kris. Sedan när har språken tappat mark, sker tappet i lika stor omfattning på alla utbildningsnivåer eller finns här betydande skillnader? Hur slår krisen mot de olika språken, vilka är de största förlorarna och kan några vinnare identifieras? Vi kommer att analysera de skiftande konjunkturerna vad gäller elevers och studenter val av språkkurser i skolan och högskolan. Ett särskilt intresse ägnas mängden elever och studenter som läser språk på olika nivåer samt hur volymerna förändrats över tid.

Ett ökat utbud av språkutbildningar i skola

Låt oss inledningsvis ge en kort överblick över hur språkens ställning förändrats i skolan från 1960-talet och framåt. Särskilt intressant är att utvecklingen gått mot att elever allt tidigare kommit i kontakt med främmande språk. Språkutbildning har utvidgats i avseende på både mängden språk som går att läsa och vad gäller utbudet.

Under 1960-talet infördes en gemensam grundskola i Sverige. I dess första läroplan, 1962, kom engelskan att införas som ett obligatoriskt språk för samtliga elever från årskurs 4 till årskurs 7. Engelskan markerade härmed sin ställning som det dominerande främmande språket i skolan och tog samtidigt över en position som sedan tidigare varit förbehållen tyskan.⁷ De främmande språken har liksom det engelska språket fått ökad spridning sedan 1960-talet. Särskilt är detta ett faktum i grundskolan. Men utvecklingen skiljer sig mellan engelska och övriga språk. Utvecklingen för engelskan kännetecknas främst av att undervisningen gått ner i åldrarna, från årskurs 4 till den allra första årskursen i grundskolan (och på sina håll har engelska också kommit att bli en del av verksamheten i förskoleklasser). Riktigt samma spridning har inte övriga språk (de så kallade B- och C-språken) fått även om möjligheten att påbörja ett andra och tredje främmande språk tidigare lagts från årskurs 7 till årskurs 6. De stora förändringarna när det gäller denna språkgrupp är istället att undervisningstiden ökat kraftigt (Se figur 1). I huvudsak är denna ökning ett resultat av stora språksatsningar under 1990-talet. I denna satsning på språk

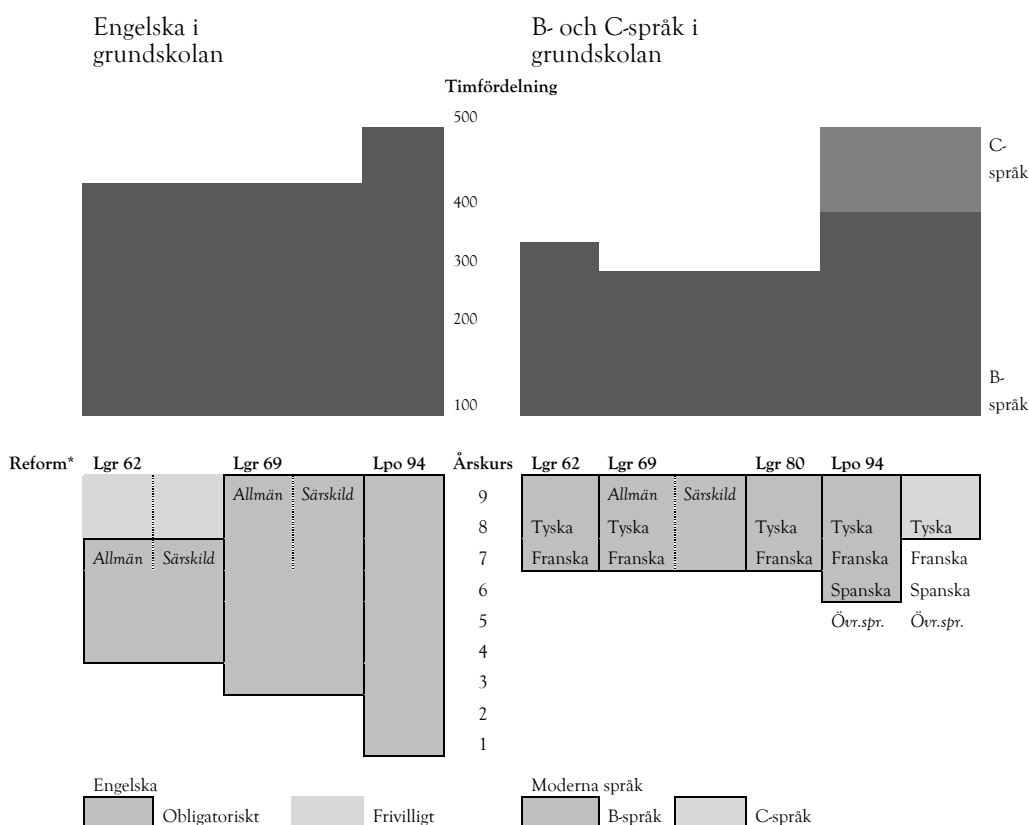
kets uppföljning av sina tidigare utvärderingar 2004, Högskoleverket, *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar år 2004*, (Stockholm: Högskoleverket, 2010).

⁶ Exempelvis finns vid Uppsala universitet sedan 2004 en institution för moderna språk, vid Stockholms universitet från 2005 en institution för franska, italienska och klassiska språk och en för baltiska språk, finska och tyska, vid Lunds universitet sedan 2006 ett Språk- och litteraturcentrum, samt vid Göteborgs universitet en institution för språk och litteratur, bildad 2009. Omfattningen av sammanslagningarna varierar således, men samtliga av de fyra äldsta och största universiteterna har omorganiserat sina språkinstitutioner.

⁷ Fram till 1946 var tyskan det första språket i realskolan, något som förändrades under krigsåren. Tyskan kom då att ersättas med engelskan som det huvudsakliga främmande språket. Se Henrik Johansson, "När engelskan tog kommandot i skolan", *Tvärnitt* 1 (2004), (www.vr.se).

tillkom även möjligheten att läsa ett tredje främmande språk, dessutom infördes spanska som ett nytt B-språk i grundskolan vid sidan av tyska och franska.⁸

Figur 1. Översikt över språkens utveckling i grundskolan.

* Reformen avser de stora läroplansreformerna från 1960-talet och framåt. Lgr=Läroplan för grundskolan, Lpo=Läroplan för det obligatoriska skolväsendet.

För gymnasieskolans del är bilden över språkens utveckling något mer komplicerad. Här har sedan gymnasieskolans tillkomst på mitten av 1960-talet funnits en tydlig uppdelning mellan de studieförberedande programmen och de mer yrkesförberedande utbildningarna, där de förstnämnda genomgående haft mer språkstudier. Gymnasieskolan präglas även under de senaste två decennierna av elevernas ökade valfrihet att utforma sin egen utbildning. Därmed har också möjligheterna att välja bort språkkurser till förmån för andra kurser ökat. Positionerna för språken varierar också. Engelskan har en stark ställning som kärnämne och läses av samtliga elever, medan studier av övriga språk sker på valfri basis och är i högre utsträckning relaterat till det gymnasieprogram som eleven läser. Ett antal satsningar på de moderna språken är däremot värda att uppmärksammas. Införandet av en stegindelad

⁸ Se vidare Per Malmberg, *De moderna språken i grundskolan och gymnasieskolan från 1960 och framåt* (Stockholm: Skolverket, 1999).

språkstruktur år 2003 har inneburit att elever på gymnasieskolan har möjlighet att läsa språkkurser på en mer avancerad nivå än vad som tidigare varit fallet. Nyligen infördes också en omfattande ändring av antagningen till högre studier. Genom införandet av ett meritpoängssystem där språkkurser ger extra poäng inför sökande till högskolestudier, vill statsmakterna premiera intresset för språkstudier samtidigt som man hoppas att avhoppet ska minska. (Se vidare Krih & Lidegran i detta nummer) Regeringen gav 2010 Skolverket i uppdrag att utreda hur fler elever kan fås att välja språkstudier i grundskolan.⁹ Att språken prioriteras i utbildningspolitiken understryks även i formuleringen att "[d]e moderna språkens ställning i grundskolan och gymnasieskolan bör stärkas. ... Ambitionen ska vara att alla elever ska läsa ett modernt språk i grundskolan. Regelverket för språkvalet i årskurs sex bör därför ses över."¹⁰

Vi har med andra ord över tid fått en tydligt differentierad språkflora. Nya språk har kommit till och kompletterat de tidigare helt dominerande språken engelska, tyska och franska. Spanskan har, som vi kommer att uppmärksamma längre fram, vuxit sig stark både i grundskolan och gymnasiet, och i gymnasieskolan finns i dag ett stort utbud av språk, där främst italienska, ryska och kinesiska har fått ett betydande genomslag. I viss mån har även valmöjligheterna att välja ett tredje främmande språk ökat genom exempelvis elevens individuella val i grundskolan.

Den numerära utvecklingen i grundskolan och gymnasiet

Benägenheten att välja att läsa språk i grundskolan har varit förhållandevis konstant över åtminstone de senaste tio åren. Vi får här skilja mellan det så kallade B-språket, som är elevernas primära val av främmande språk, och C-språket, som är deras andra och sker inom ramen för elevens individuella val.¹¹ Figur 2 nedan ger oss en översiktlig bild över antalet och andelen elever som avslutat årskurs 9 i grundskolan med ett slutbetyg i B-språk åren 1998 till 2009. Vi ser här att antalet elever med betyg i B-språk ökat kraftigt från drygt 60 000 år 1998 till närmare 75 000 år 2009. Men detta sker samtidigt som elevpopulationen totalt sett ökar i grundskolan. Studerar vi istället de relativa andelarna ligger dessa påfallande stabilt över perioden, runt 60 procent av samtliga elever får ett betyg i B-språk. Någon större ökning eller minskning går med andra ord inte att spåra när det gäller elevernas första språkval. Det andra språkvalet, det så kallade C-språket, har sedan det infördes varit en relativt marginell förekomst i grundskolan. Få elever har valt att påbörja ett tredje främmande språk (utöver den obligatoriska engelskan och B-språket) redan i grundskolan – vilket var en av ambitionerna med det förstärkta språkprogram som infördes i 1994 års läroplan. År 2009 är det så få som 1,8 procent av eleverna som valt ett C-språk inom ramen för

⁹ Utbildningsdepartementet, *Uppdrag till Statens skolverk att kartlägga och föreslå åtgärder för att få fler elever att välja moderna språk som språkval och för att utveckla språkvalet svenska/engelska*, U2010/4019/S.

¹⁰ *Förslag till statsbudget för 2011. Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning*, Prop. 2010/11:1, s. 55.

¹¹ Den statistik vi fortsättningsvis bygger på avser elever som fått betyg på olika språkkurser, alltså inte val av språkkurs.

sitt individuella val vilket är en liten minskning från tidigare år (som mest fick 4 procent ett betyg i ett C-språk år 2002).

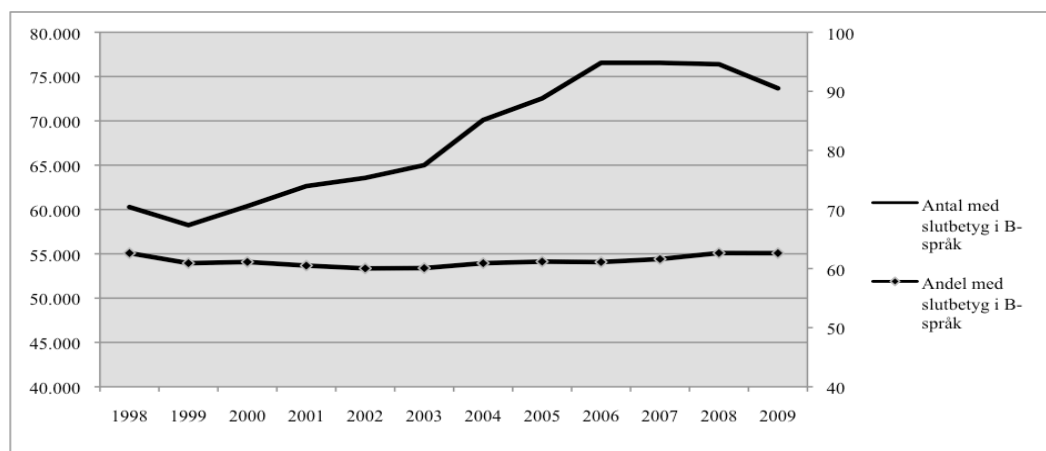
Gymnasieskolan har en något mer komplicerad kursstruktur som inte lika enkelt låter sig jämföras över tid. Över åren har man också genomfört ett flertal förändringar i denna struktur. Den kanske största var när man från 2003 ersatte B- och C-språken med sina tillhörande A- och B-kurser med ett stegindelad kurssystem, från steg 1 till steg 7. Den främsta anledningen till detta var att man ville skapa en tydligare progression över grundskola och gymnasieskola och öka förutsättningarna för att hantera elever med olika språkliga förkunskaper. Förändringen markerade även en höjd ambitionsnivå vad gäller språkstudier, då det möjliggjordes för elever att läsa språk på en hög nivå som tidigare inte varit möjligt.

Vi kan vid en överblick konstatera att andelen elever som lämnar gymnasieskolan med ett betyg i ett B-språk minskar något under perioden 1987 till 2002, från runt 40 procent till närmare 35 procent. Elever som läser ett C-språk är klart färre till antalet och minskar därtill under perioden. Om vi följer utvecklingen på de stegindelade språkkurserna så fortsätter den svagt negativa trenden där andelen elever minskar något över tid på steg 1 till och med steg 4 under perioden 2003 till 2009. Någon dramatisk förändring är det dock knappast tal om, exempelvis minskar andelen elever med slutbetyg i steg 1 från 26 procent 2003 till 23 procent 2009.

De mer avancerade språkkurserna (steg 5 till 7) är intressanta då dessa kurser ligger på en nivå som tidigare inte haft någon motsvarighet i gymnasieskolan. Eleverna som kommer upp på dessa nivåer är också relativt få, särskilt steg 6 och 7. Däremot är andelen som läser steg 6 och 7 stabil under perioden. Studerar vi istället *antalet* elever på de olika stegen blir bilden något annorlunda. Antalet elever ökar inom i princip samtliga steg under perioden 2003 till 2009.

Skillnaden mellan antal och andelar elever som läser språkkurser är intressant. Våra resultat visar att talet om språkens kris inte kan kopplas till en nedgång i *antal* elever på språkutbildningar. Särskilt inte i grundskolan där de ökande elevkullarna fått till följd att antalet som fått betyg i ett B-språk ökat markant över tid. *Andelen* elever i grundskolan som läst ett B-språk har dessutom varit stabil över hela perioden och till och med ökat något de sista åren. För gymnasieskolans del sker förvisso en andelsmässig nedgång men antalet gymnasieelever som läser språk ökar under perioden. Införandet av det stegindelade kurssystemet har dessutom inneburit att elever som läser språk på en mer avancerad nivå ökat något.

Figur 2. Antal respektive andelar elever med slutbetyg i B-språk i grundskolan 1998–2009.

Kraftiga förskjutningar mellan språken

Styrkerelationerna mellan skolans olika språk ändras över tid. Tyskan och franskan, de tidigare dominanterna i den svenska skolan, har fått se sig tillbakaträngda av framför allt spanskan. Särskilt tydligt är detta i grundskolan.

Spanskan gjorde sitt inträde som B-språk i grundskolan 1994 men det var inledningsvis relativt få elever som läste spanska. I början av 2000-talet vänder det dock och det sker en nästan osannolik expansion av antalet elever som väljer spanska som sitt första språkval. Andelen elever som läser spanska ökar från strax under 10 procent 1998 och 1999 till nästan 50 procent 2009 om man ser till elever om får ett betyg i ett B-språk. År 2006 gick spanskan förbi tyskan som det vanligaste B-språket i grundskolan. Det är också tydligt att det är just tyskan som tappar mark till förmån för spanskan: de relativa andelarna som har ett slutbetyg i tyska minskar från nästan 65 procent 1998 till under 30 procent 2009. Det är intressant att franskan ligger relativt stabilt under hela perioden. Det sker en viss ökning av andelen franskstuderande från 1998 till 2002, men sedan tappar språket åter mark och landar slutligen på drygt 20 procent av eleverna 2009.

Grundskolans språkval får efterverkningar på gymnasieskolan. När ett språk minskar i popularitet i grundskolan för detta till viss del med sig att antalet elever som har möjlighet att läsa just detta språk som B-språk i gymnasieskolan minskar. Åren 1987 till 2002 illustreras detta i att antalet elever som läser exempelvis tyska minskar från runt 27 000 till 15 000. Spanskans framgång i grundskolan har omvänt inneburit att spanskan också blivit det vanligaste fortsättningsspråket i gymnasieskolan. Men även som nybörjarspråk i gymnasieskolan lockar spanskan klart flest elever. Steg 1 i moderna språk domineras kraftigt av spanskan under perioden 2003 till 2009 då klart över 50 procent av eleverna som här får ett betyg har valt spanska som sitt nybörjarspråk. Därefter minskar spanskan sina andelar avsevärt på steg 1, en konsekvens av

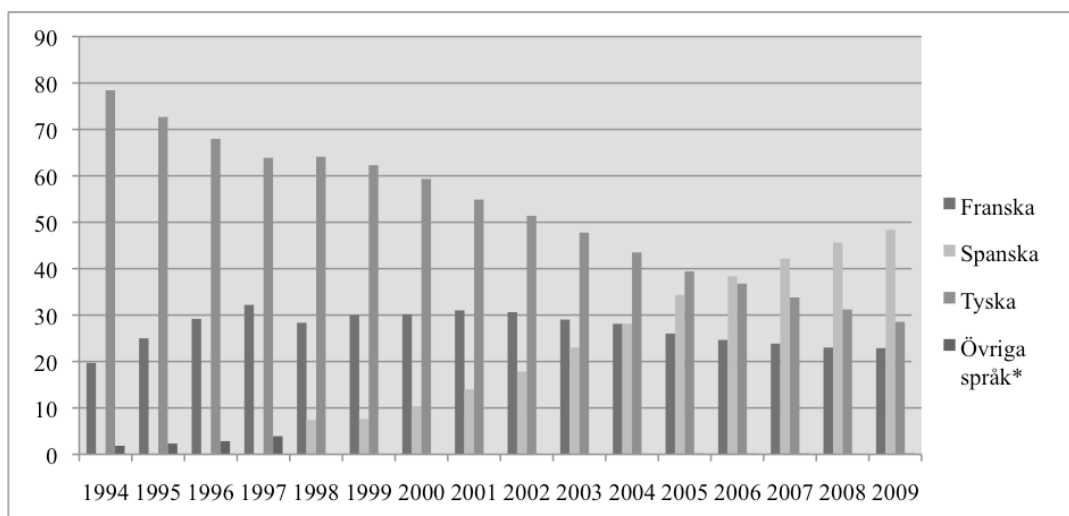
att allt fler väljer spanska som sitt språkval i grundskolan. Detta innebär dock inte att tyskan återtar sina förlorade marknadsandelar utan det är istället nya språk som ökar mest. Exempelvis ser vi att framför allt italienskan ökar kraftigt under denna period, men även språk som ryska, japanska och kinesiska skjuter fram sina positioner. År 2004 gick italienskan om tyskan som det vanligaste nybörjarspråket i gymnasieskolan efter spanskan. Både tyskan och franskan ligger under perioden relativt stabilt. Tyskan ökar även något fram till 2009 från runt 15 procent av betygen till närmare 20 procent, medan franskan ligger runt 10 procent.

När det gäller elever som fortsätter sitt språkval från grundskolan, det som från 2003 kallas steg 3, följer dessa inte oväntat den utveckling som skett i grundskolan. Tyskan förlorar mark till framför allt spanskan som växer kraftigt. Från år 2008 är spanskan det vanligaste fortsättningsspråket i gymnasieskolan och tyskan minskar från klart över 50 procent av eleverna 2003 till 30 procent 2009. Också franskan minskar sina andelar, om än inte i samma utsträckning som tyskan. En viss uppgång sker vad gäller övriga språk, men eftersom dessa språk fortfarande är små i grundskolan rör det sig om en blygsam ökning. Ganska få elever har möjlighet att läsa italienska, ryska och kinesiska som ett fortsättningsspråk i gymnasieskolan.

Slutligen kan konstateras att för de mer avancerade språkkurserna, steg 5 till och med 7, är det i princip enbart i de i grundskolan tre större språken – spanska, tyska och franska – som eleverna når upp till dessa nivåer. Det är också relativt få elever som gör så omfattande språkinvesteringar (år 2009 är det drygt 4 000 elever som får ett betyg i steg 5, 594 i steg 6 och 196 i steg 7). Det bör dock tilläggas att denna grupp växer stadigt över åren. Vilka de elever är som väljer att läsa dessa avancerade språkkurser framstår som intressant att analysera framöver.

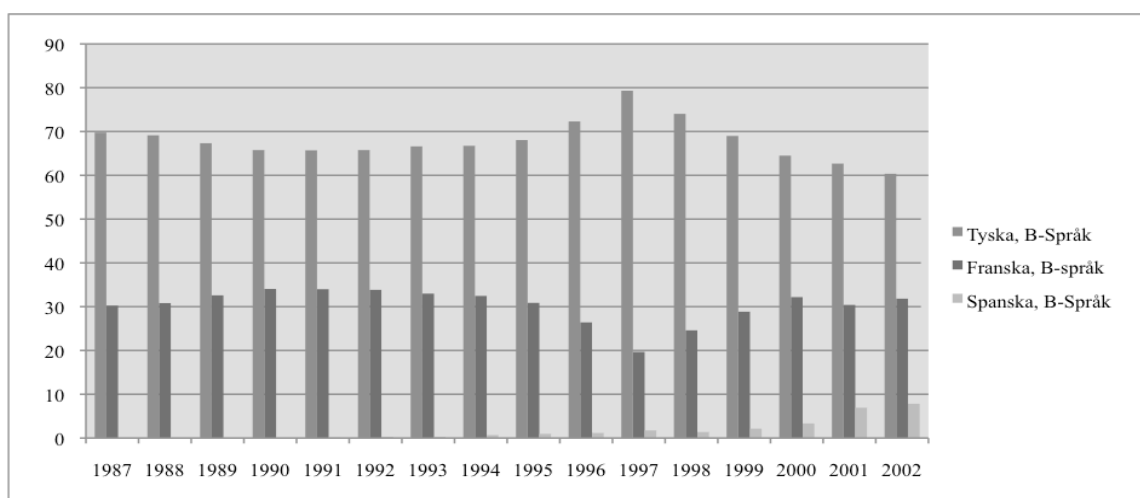
Om den numerära utvecklingen vad gäller grundskole- och gymnasieelevers studier av språk överhuvudtaget visar på relativt blygsamma förändringar finner vi desto mer dramatiska förskjutningar vad gäller styrkeförhållandena *mellan* de olika språken. Spanskans segertåg, från ett relativt nytt och till numerärerna litet språk, till total dominans i såväl grundskola som gymnasieskola, sker parallellt med en stadig expansion av ett antal andra språk, som italienska, ryska och kinesiska. Dessa förändringar har långtgående effekter på den överliggande nivån – högskolans – möjligheter att rekrytera studenter till sina utbildningar.

Figur 3. Val av B-språk i grundskolan 1998–2009, andelar av de elever som har ett slutbetyg i franska, spanska eller tyska.

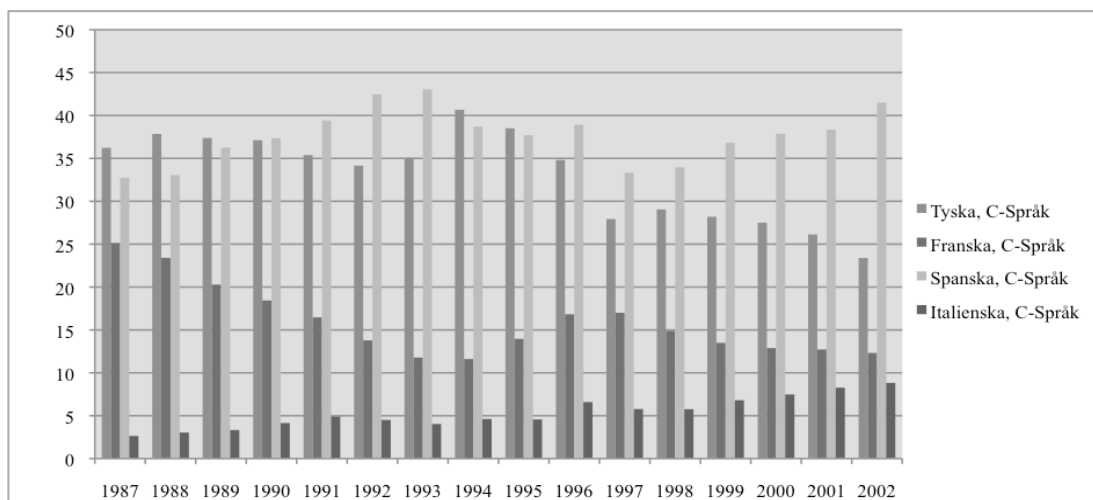

* Perioden 1994-1997 inkluderas Spanska i gruppen Övriga språk.

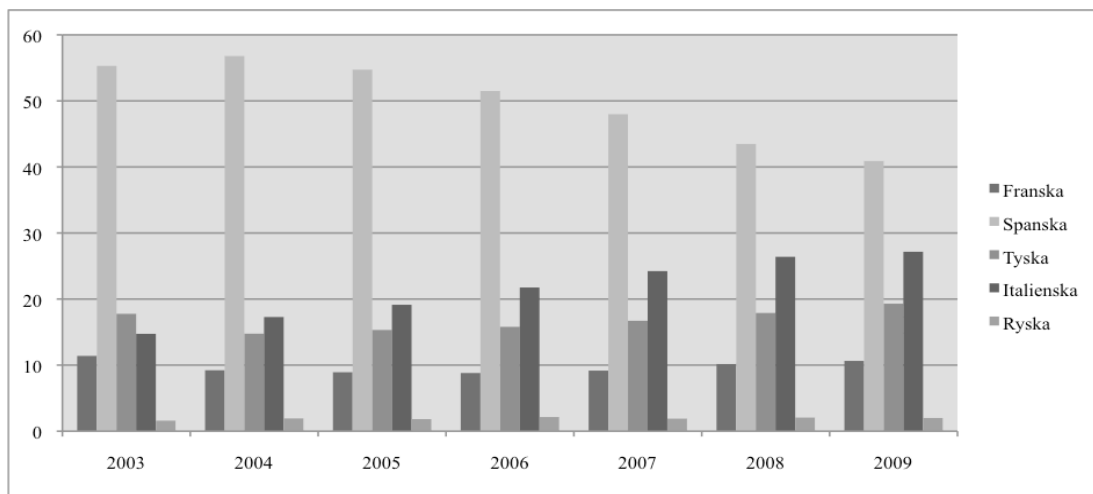
Figur 4. Elever med betyg i B-språk (A-kurs) på gymnasiet, andelar 1987–2002.

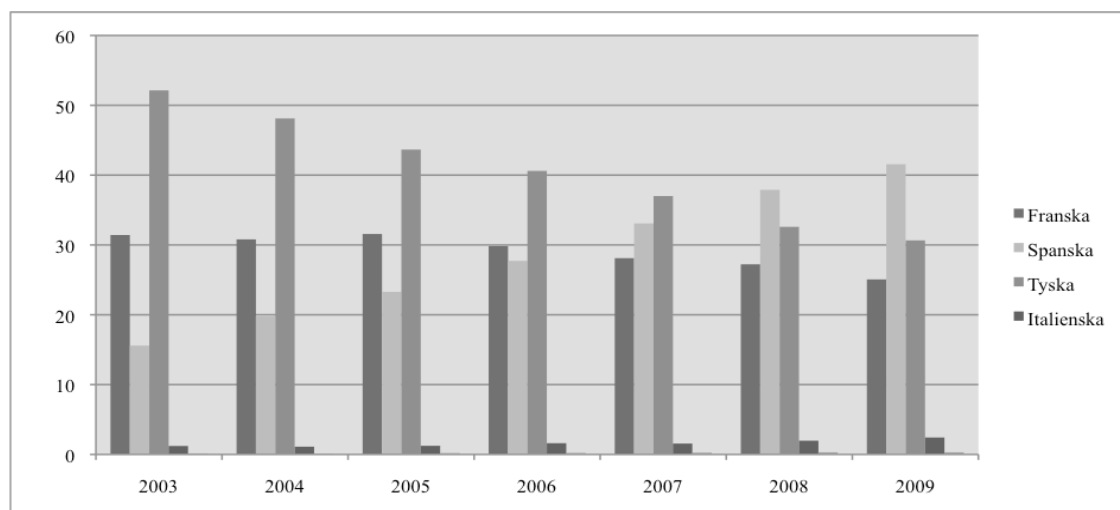
Figur 5. Elever med betyg i C-språk (A-kurs) på gymnasiet, andelar 1987–2002.

Figur 6. Elever med slutbetyg i moderna språk steg 1 i gymnasieskolan, andelar, de fem största språken.

Figur 7. Elever med slutbetyg i moderna språk steg 3 i gymnasieskolan, andelar, de fyra största språken.

Språk i högskolan

Språkutbildningarnas villkor i högskolan skiljer sig på många sätt från deras ställning i grund- och gymnasieskolan. Den mest avgörande skillnaden är den specialisering som kännetecknar den högre utbildningen till skillnad från de mer generella utbildningarna på lägre nivåer. Medan språken utgör en beståndsdel av samtliga elevers studier i grund- och gymnasieskola, läser studenterna på den högre nivån antingen utbildningar som uteslutande rör språk eller sådana där språkundervisning helt saknas. Däremellan finns vissa utbildningar där språkundervisning ingår som kompletterande moment.

En annan viktig skillnad mot underliggande nivåer, framför allt grundskolans, är att statsmakten inte i någon större utsträckning kan styra mängden språkutbildning studenterna får sig till livs. Statens direkta grepp över högskolan har förändrats över tid och på en övergripande nivå försvagats. Mer av styrningen sker numera indirekt, ofta med hjälp av utvärderingar som kommit att bli ett av dess viktigaste instrument. Högskolereformen 1993 innebar i vissa avseenden en ökad decentralisering och övergång till ett mer marknadsanpassat utbildningssystem. De enskilda lärosätena fick i allt större utsträckning bestämma över sina utbildningsutbud. Det har också blivit allt mer uppenbart att detta system inte varit perfekt. Språkutbildningarna utgör ett av de mest flagranta exemplen på problemen med en decentraliserad ordning. Små utbildningar blir sårbara om de sprids ut för mycket och om utbildningsutbudet primärt styrs av studenternas önskemål, vilket Högskoleverkets egna utvärderingar visar med stor tydlighet.¹² För att råda visst bot på de problem som uppkommit har vissa initiativ tagits. Högskoleverket fick 2002 i uppdrag av regeringen att utreda de

¹² Se referenser i fotnot 4.

så kallade småspråkens situation och kom med rekommendationer om ekonomisk förstärkning till lärosätena för utbildning inom småspråken genom "särskilda åtaganden med särskilda resurser".¹³

Utbildningsdepartementet har däremot valt att inte vika särskilda resurser till lärosätena. Sveriges universitets- och högskoleförbund, en intresseorganisation för landets högre lärosäten, tillsatte en arbetsgrupp som ledde fram till en överenskommelse mellan de större universiteten om hur språkutbildning i småspråk ska koncentreras.¹⁴ Därtill har enskilda lärosäten gått samman och utrett frågan om hur koncentration och samverkan kan åstadkommas.¹⁵ Som påpekades i inledningen har också mycket hänt vad gäller språkens organisation. De större universiteten har alla i varierande grad slagit samman språkinstitutioner till större enheter, ibland även in- nefattande litteraturvetenskap. I vissa fall har till och med hela språkinstitutioner lagts ned.

I det följande kommer vi dock anlägga ett annat perspektiv än att studera språkutbildningens organisation och fördelning och i stället se till väldigt övergripande tendenser. Två centrala aspekter kommer att analyseras, dels utvecklingen av olika former av språkutbildningar i högskolan, dels förändringar över tid vad gäller förhållandena mellan de största språkens numerärer.

Numerär ökning, men relativ tillbakagång

Låt oss börja med att kartlägga de stora trenderna inom språkutbildningarna inom högre utbildning. Först är det emellertid nödvändigt att kort redogöra för hur högskolans språkutbildningar kan grupperas för att vi ska få en samlad bild av deras utveckling.

Vi har urskiljt tre huvudsakliga typer av språkutbildningar på högskolenivå. Den första kategorin är den mest självskrivna: studier i enskilda moderna språk såsom franska, tyska och spanska eller grupper av språk, exempelvis nordiska språk eller slaviska språk. Språken står i centrum för utbildningen och det är ofta frågan om kursstudier, från A- till D-nivå i det tidigare systemet, eller från grundnivå till avancerad nivå med dagens terminologi. En andra kategori utgörs av olika lärarutbildningar där språkstudier ingår som en betydande del. En tredje kategori är övriga utbildningar med en språklig profil. Till denna grupp förs exempelvis företagsekonomiska utbildningar med fransk, rysk eller japansk inriktning eller civilingenjörsutbildningar inom industriell ekonomi med internationell inriktning. Gränserna mellan dessa utbildningar är inte alltid knivskarpa. I många fall kan studenter från flera olika utbildningar läsa samma språkkurser. Det är inte heller ovanligt att de som läser språk som fristående kurs vid senare tillfälle kompletterar sina studier med en påbyggande lärarut-

¹³ Högskoleverket, *Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag*, (Stockholm: Högskoleverket, 2002), 69–75.

¹⁴ SUHF, *Förslag till fördelning av särskilda åtaganden inom den högre utbildningen i språk*, Skrivelse till Utbildningsdepartementet, 2006-11-27.

¹⁵ Kåre Bremer, rektor för Stockholms universitet ledde under 2006 en utredning om språkutbildningarnas situation vid lärosäten i Mälardalen.

bildning, eller att de som har läst en vanlig civilingenjörsutbildning lägger till fristående studier i språk. För att förstå hur studenterna kombinerar språkstudierna med andra typer av utbildningar krävs att analyser görs av studenternas hela studiegångar, vilket återstår att göra.

Med denna gruppering i minnet kan utvecklingen beskrivas i såväl absoluta som relativa tal. Först beaktas de renodlade språkutbildningarna. Därefter vidgas perspektivet till att även inkludera utbildningar där språkstudier ingår som en del av studiegången. Slutligen studeras de främmande språkens utveckling över tid.

De renodlade språkutbildningarna

Om vi till att börja med håller oss till de renodlade språkutbildningarnas förändringar över de senaste trettio åren kan utvecklingen på ett mycket övergripande sätt beskrivas som en uppgång i antalet studenter men en tillbakagång i relativa termer. Från 1978 till 2007 ökade antalet från 17 000 till 22 000 (figur 8). Samtidigt gick andelen som läser på de renodlade språkutbildningarna ned från närmare 10 procent till 6 procent (figur 9). Tar vi de mest extrema åren blir bilden något annorlunda, från en bottennivå på under 13 000 hösten 1986 till toppnotering på över 30 000 hösten 2003. Andelsmässigt utgjorde språkstudenterna ungefär 7 procent vid båda tillfällena. Vad gäller andelarna var 1978 och 2007 faktiskt de mest extrema åren, 1978 hade den högsta andelen och 2007 den lägsta.

Förändringen har skett i olika faser. Delar vi upp de trettio åren i tre tioårsperioder och koncentrerar oss till de studenter som läste rena språkutbildningar¹⁶ var tendensen något sviktande under de första tio åren, från 17 000 till 13 000, medan de därefter följande tio åren innebar en kraftig expansion, från dryga 13 000 till över 26 000. Hösten 1997 föll antalet ned till 22 000 för att sedan öka till 30 000 hösten 2003 och därefter falla tillbaka till under 22 000 fyra år senare. Över hela perioden är det fler studenter som läser främmande språk än som läser nordiska språk. Fram till mitten av 1990-talet var det ungefär dubbelt och vissa år upp mot tre gånger så många studenter som läste främmande språk i relation till nordiska språk. Efter 1990-talets mitt går de främmande språken ned samtidigt som nordiska språk faktiskt ökade något och när de främmande språken börjar öka igen efter 2000, ökar nordiska språk i samma omfattning. Utpräglade språkvetenskapliga utbildningar har under hela perioden varit ett marginellt fenomen sett till högskolan i stort, dessa utbildningar läses av något drygt tusental studenter, och är över hela tiden den minsta kategorin språkutbildningar.

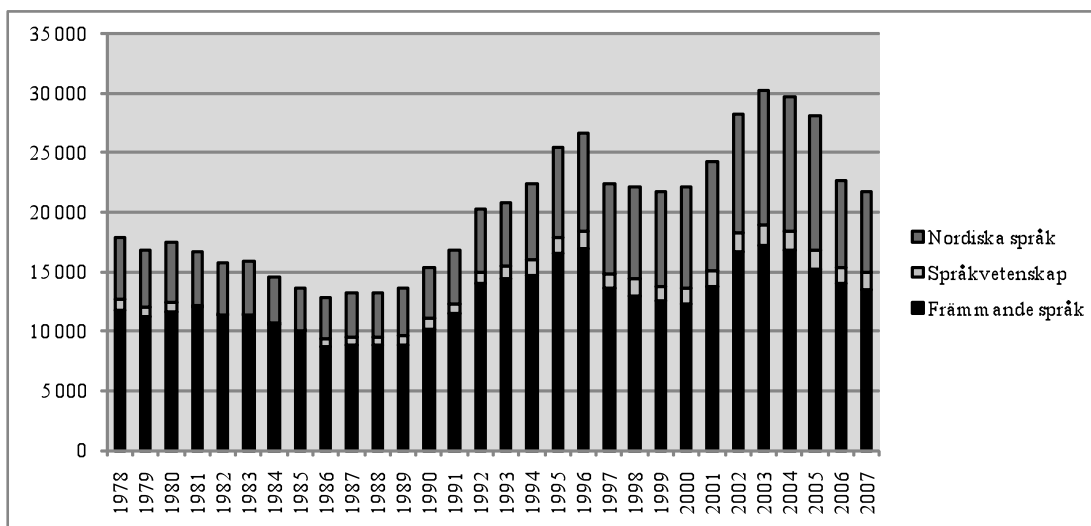
I och med att antalet studenter i högskolan ökade markant över perioden, framför allt under 1990-talet och en bit in på 2000-talet, innebar den numerära ökningen av språkstudenter alltså ingen ökning i relativa termer, snarare tvärtom, totalt sker som sagt en tillbakagång från närmare 10 procent till 6 procent. Främmande språk tappar under perioden 3 procentenheter, de går från strax under 7 procent till en bit under 4

¹⁶ Klassificeringen av de andra två typerna av utbildningar är mer osäker. Framför allt är lärarutbildningar i språk underskattade fram till början av 1990-talet.

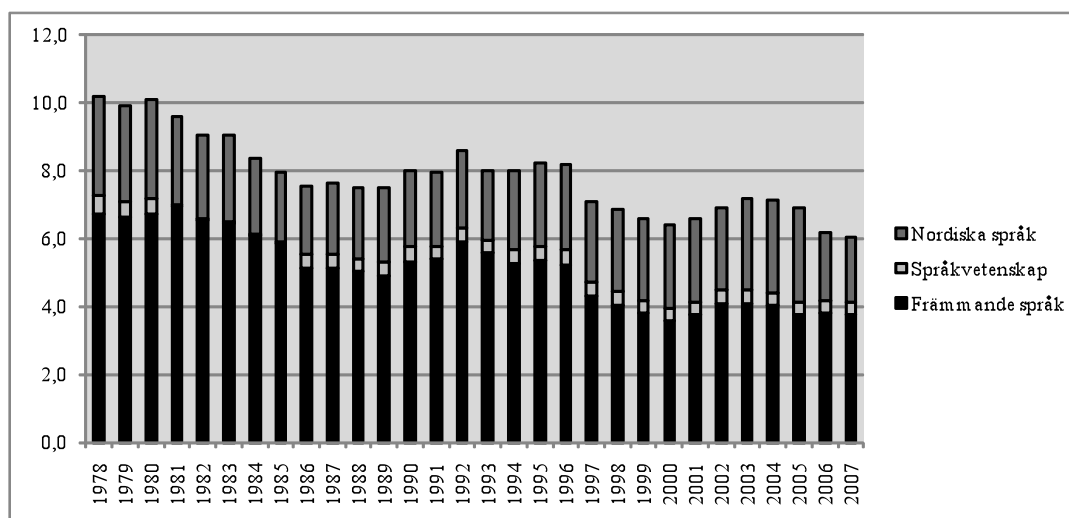
procent. Nordiska språk går tillbaka med 1 procentenhet, från 3 till 2 procent. De två största kategorierna språkutbildningar utvecklar sig emellertid olika över perioden. Främmande språks kurva kan beskrivas som en svängande kurva som sakta sjunker. Nordiska språk sjunker först för att sedan sakta stiga över senare delen av perioden. Först de två sista åren sjunker kurvan snabbt.

Resultaten väcker ett antal frågor. En sådan rör den successiva nedgången för främmande språk över perioden. Framför allt blir det intressant att försöka förklara att det sker ett tapp efter Sveriges inträde i Europeiska unionen 1995, när man kunde förväntat sig ett ökat intresse för språkstudier i och med en större integration i internationella arbetsmarknader. En annan fråga är varför nordiska språk lyckats behålla förhållandevis höga andelar över perioden. I ljuset av detta ter sig de dalande andelarna för nordiska språk de två sista åren av perioden intressanta att undersöka vidare.

Figur 8. Renodlade språkutbildningar, 1978–2007. Antal registrerade studenter.

Figur 9. Renodlade språkutbildningar, 1978–2007. Andelar registrerade studenter.

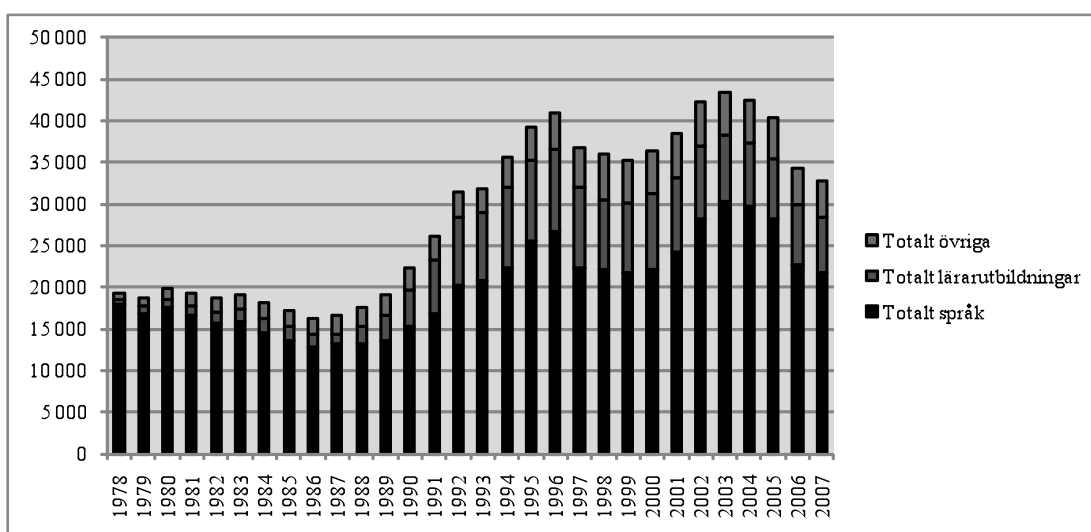
En utvidgad definition av språkutbildningar

Att enbart fokusera de renodlade språkutbildningarna ger inte en komplett bild av högre språkstudier. Även om det finns risk för felskattningar visar figur 10 att förutom de renodlade språkutbildningarna, som står för majoriteten av de registrerade studenterna, bidrar lärarutbildningar med språklig inriktning och övriga utbildningar med språklig/internationell inriktning med förhållandevis många studenter. Lärarutbildningarna ger det största bidraget, från 7 000 upp mot 10 000 studenter per år de senaste femton åren. Dessförinnan är statistiken inte helt rättvisande: klassificeringen av utbildningarna under det första decenniet tillåter oftast inte att lärarutbildningar inriktade mot språk särskiljs från andra lärarutbildningar, och siffrorna är således grovt underskattade och vi bör inte lägga någon stor vikt vid dem. Övriga utbildningar med språklig inriktning är sannolikt bättre redovisade över hela perioden och har ett ökande antal studenter, från strax under 1 000 i slutet av 1970-talet till över 5 000 tjugo år senare.

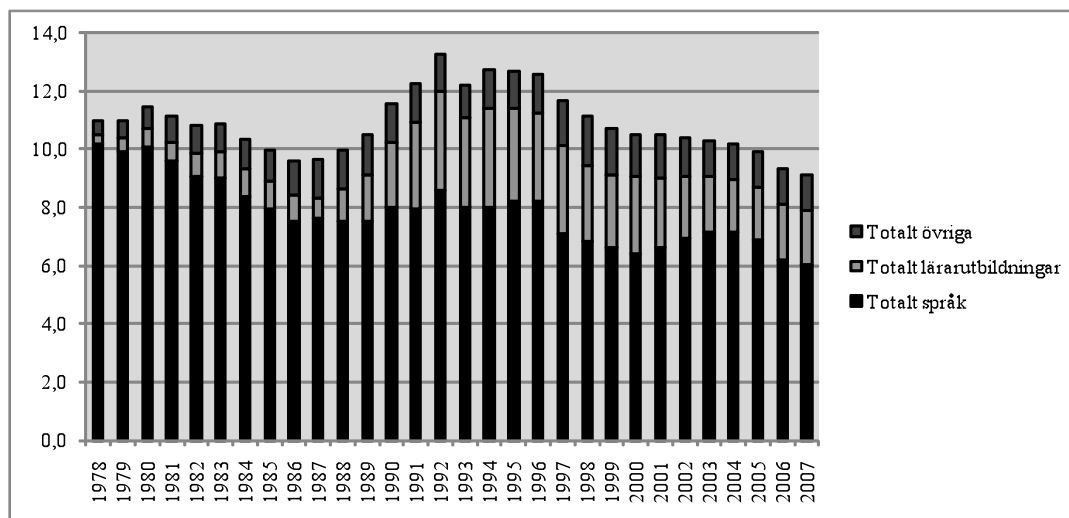
De tre huvudkategorierna av språkutbildningar, renodlade språkutbildningar, lärarutbildningar med språkinriktning, samt övriga utbildningar med språkinriktning, som redovisas i figur 10, ger tagna tillsammans en samlad bild av utvecklingen av språkrelaterade utbildningar över de senaste trettio åren. Med brasklappen att lärarutbildningar inom språk är underskattade i början av perioden visar figuren att den karaktäristik som gjordes för de renodlade språkutbildningarna ovan även gäller för den totala bilden: det skedde en viss nedgång de första tio åren, därefter ökade antalet studenter successivt de nästkommande tio åren, för att under den sista tioårsperioden pendla upp och ner. En skillnad mot beskrivningen av de renodlade utbildningarna tagna för sig (se ovan) är att när samtliga tre kategorier studeras blir ökningen av studenter än tydligare eftersom expansionen sker inom tre områden i stället för inom endast ett. Det blir också tydligt att de två ytterligare kategorierna, lärarut-

bildningar med inriktning mot språk och övriga utbildningar med inriktning mot språk, gör att den relativa minskningen inom språkområdet inte blir lika markant (se figur 11). Nedgången blir endast 2 procentenheter, från 11 till 9 procent, jämfört med 4 procentenheter, från 10 procent till 6 procent, när endast de renodlade språkutbildningarna beaktas. Språkutbildningarnas kris blir således mindre grav när en vidgad definition av språkstudier används. Innebörden av högre språkstudier har med andra ord förändrats över åren, från att ha dominerats av mer renodlade språkstudier till ett mer diversifierat utbildningsutbud, i vilket språkstudier allt oftare kommit att utgöra ett kompletterande inslag i studierna.

Figur 10. Tre typer av språkutbildningar, 1978–2007. Antal registrerade studenter.

Figur 11. Tre typer av språkutbildningar, 1978–2007. Andelar registrerade studenter.

De främmande språkens kursutvecklingar

Vi har hittills rört oss på en mycket aggregerad nivå, där vi primärt differentierat mellan olika generella typer av språkliga utbildningar. I det följande ska de enskilda språkens konjunkturen analyseras. I och med att statistiken inte är helt jämförbar över de undersökta åren kan vi inte göra en heltäckande analys på en sådan detaljnivå som vi önskar. Vi kommer därför att begränsa oss till att studera de större språkens utveckling. I den officiella utbildningsnomenklaturen, SUN 2000, särskiljs på den mest detaljerade nivån fem främmande språk, engelska, tyska, franska, spanska och ryska.¹⁷ Övriga språk slås samman till en resterande kategori. I detta sammanhang tas en utgångspunkt i dessa sex kategorier.¹⁸

Hösten 1978 var engelska med sina närmare 5 200 studenter det i särklass största enskilda främmande språket som lästes i den svenska högskolan. Franska, som var det näst största språket, lästes av under 1 800 studenter, vilket var knappa 500 studenter fler än tyska, det tredje största språket. Spanska och ryska mönstrade drygt 500 studenter vardera. Den heterogena kategorin övriga främmande språk omfattade 2 300 studenter. Trettio år senare var engelska fortfarande det största enskilda språket, dock med färre studenter, nu 4 600, och franskan det näst största språket, om än med något färre studenter, 1 600. Spanskan hade gått om tyskan och var med sina 1 500 studenter det tredje största språket. Tyskan hade fallit tillbaka till det fjärde språket med 1 100 studenter och ryskan låg kvar på drygt 500 studenter. Den enskilt största ökningen stod kategorin övriga språk för som nu räknade 4 200.

¹⁷ Se Statistiska centralbyrån, *Svensk utbildningsnomenklatur. SUN 2000 – standard för klassificering av svensk utbildning*, (Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2000), tillgänglig på http://www.scb.se/statistik/UF/UF0506/_dokument/MISSUN.pdf.

¹⁸ Vi avser senare göra mer precisa analyser av hur enskilda språk såsom japanska, italienska och hindu förändrats över tid.

Mellan periodens början och slut händer mycket som inte fångas av en jämförelse mellan ändpunkterna. Engelska var förvisso det största enskilda språket över hela perioden, men fluktuerade över åren. Antalet studenter gick successivt ned under 1980-talet och nådde sin lägsta punkt 1989 med 2 900 studenter. Därefter fördubblades antalet på dryga fem år. Efter några års nedgång uppnåddes samma nivåer igen i början av 2000-talet. Först under de sista tre åren sjönk andelarna igen. Engelskans utveckling följer i stort sett de främmande språkens totala kurva. Andelarna låg därför förhållandevis konstanta över hela perioden runt mellan 35–40 procent av samtliga studenter i främmande språk.

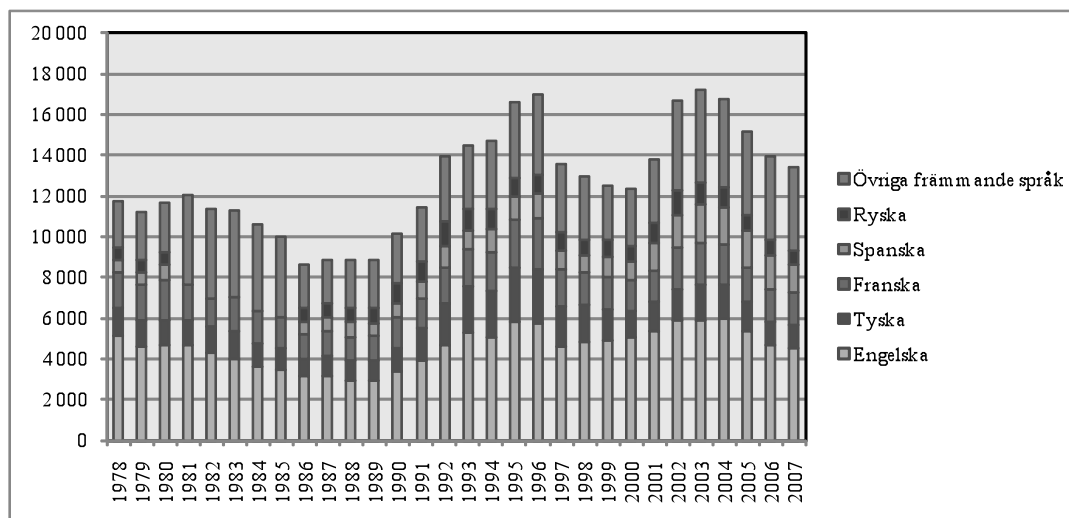
Förhållandet mellan franska och tyska är intressant. Franskan är det större språket av de två under nästan hela perioden (22 av 30 år). Den största absoluta och relativa skillnaden inträffade 1980, då franskan samlade nästan 750 fler studenter och var 60 procent större än tyskan. Detta är anmärkningsvärt mot bakgrund av att franska under hela perioden var ett betydligt mindre språk än tyska i grundskola och gymnasiet. Uppenbarligen har franskan en större attraktionskraft ju högre upp i utbildningssystemet man kommer. De år då tyskan var i övertag koncentrerades till 1990-talet, från 1991 till 1998. Merparten av dessa år präglades av en djup ekonomisk kris och möjligen uppfattades tyskan som ett mer gångbart språk på en kärv arbetsmarknad.

Om franskan och tyskan är förlorare, om inte främst i absoluta så i relativa tal, är spanskan en vinnare, åtminstone numerärt. Spanskan fördubblade sitt antal studenter från 1978 till 2007 och hade 2003 tredubblat antalet. I relativa termer lästes spanska av 4 promille av studenterna i periodens början och andelen var densamma trettio år senare. Den stora skillnaden var att de övriga språken, framför allt franskan och tyskan inte ökat i antal, och att därmed spanskan bättrat på sin relativa position i språkens hierarki avsevärt. Åren 2005 och 2006 var spanskan faktiskt större än både franskan och tyskan. Det sista året i vår serie var franskan återigen störst. Spanskan ökar dels under 1990-talets mitt (och går liksom tyskan fram på franskans bekostnad), dels under de första åren på 2000-talet, från 2000 till 2003 fördubblas antalet från strax under 1 000 till nästan 2 000.

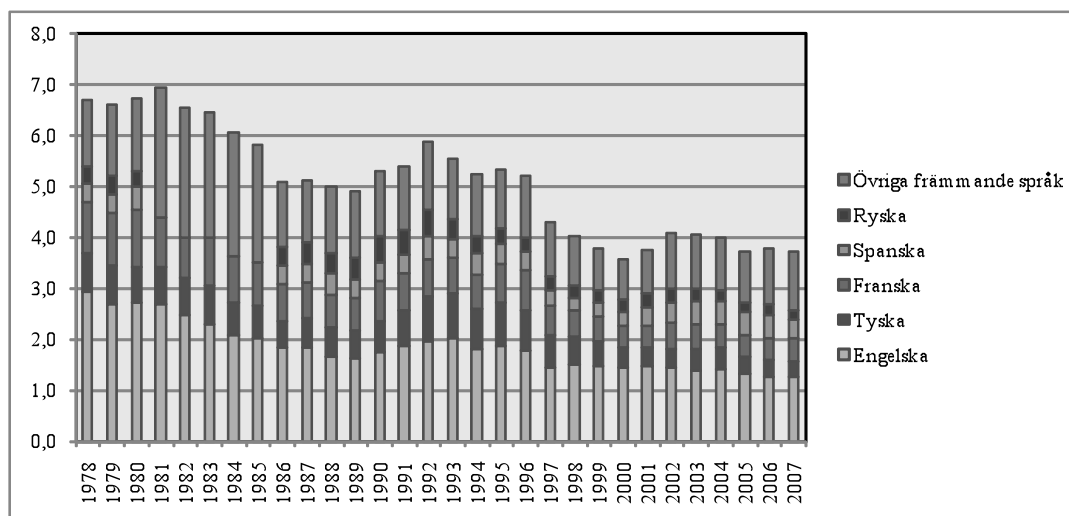
Den största vinnaren är de övriga språken som alltså ökat antalet studenter från 2 300 till 4 200. Högsta noteringen nåddes 2003 med 4 500 studenter. Andelsmässigt har de övriga språken legat stabilt kring dryga procenten av alla studenter,¹⁹ med undantag för åren kring 2000 då andelarna sjönk under 1 procent, till 0,8. Antalet studenter i främmande språk var då för första gången på många år under 3 000-strecket. Vad denna tillfälliga svacka beror på är för tidigt att svara på.

¹⁹ Ett undantag är åren 1981–1985, men då klassificeras flera spanska, ryska och språkvetenskap till övriga språk och kategorin är alltså inte konstant över hela perioden.

Figur 12. Större främmande språk, 1978–2007. Antal registrerade studenter.

Figur 13. Större främmande språk, 1978–2007. Andelar registrerade studenter.

Summering

Syftet med denna artikel har varit att ge en överblick över språkens utveckling i det svenska utbildningsväsendet under det senaste halvsekle, med fokus på de senaste två, tre decennierna. Resultaten pekar i många riktningar. I grundskolan har språkens ställning stärkts. Eleverna läser mer språk, de börjar i yngre ålder, de läser fler timmar och de kan välja mellan fler språk. På gymnasienivå är språkens situation mer komplex eftersom utfallet är mer avhängigt elevernas individuella val. Det finns en tendens till att eleverna under 2000-talet i mindre utsträckning har valt att läsa språk, här

uttryckt som att en allt mindre andel når slutbetyg på steg 3 (motsvarande B-språk). Samtidigt kompenseras detta av att allt större numerärer elever har tagit sig igenom gymnasiet under 2000-talets första decennium, vilket gjort att antalet elever som läser språk varit förhållandevis konstant. Vad gäller den högre utbildningen är bilden ytterligare mer komplex. Vi har identifierat tre kategorier språkutbildningar, 1) renodlade språkutbildningar, som kurser i franska, engelska eller japanska, 2) lärarutbildningar där språkstudier ingår som en betydande del samt 3) övriga utbildningar med en språklig profil. Under de senaste trettio åren kan de renodlade språkutbildningarnas situation beskrivas som en uppgång i antal studenter (från 17 000 till 22 000) men en nedgång i relativa termer (från närmare 10 procent till 6 procent). Den relativa tillbakagången är än mer tydlig för renodlade språkutbildningar i främmande språk (i siffrorna ovan ingår även nordiska språk och språkvetenskap), som backar från 7 till under 4 procent. Men med en utvidgad definition av språkutbildningar som även omfattar de två kategorierna lärarutbildningar med inriktning mot språk och övriga utbildningar med inriktning mot språk, blir den relativa minskningen inom språkområdet inte lika påtaglig, endast 2 procentenheter, från 11 till 9 procent. Språkutbildningarnas kris blir således mindre grav när en vidgad definition av språkstudier används. Innebörden av högre språkstudier har med andra ord förändrats över åren, från att ha dominerats av mer renodlade språkstudier till ett mer diversifierat utbildningsutbud, där språkstudier allt oftare kommit att utgöra ett kompletterande inslag i studierna.

Den mest drastiska förändringen sedd från grundskola över gymnasieskola till högskola är alltså inte en minskad benägenhet att läsa språk, utan en omfördelning i vilka språk som läses. Det står utom all tvivel att tyskan har tappat mycket mark och att fallet gått fort. Antalet elever som läste tyska i grundskolan minskade från runt 27 000 år 1987 till 15 000 femton år senare, med andra ord nästan en halvering. Den sviktande benägenheten att läsa tyska motsvaras av det minskade antal elever som läser tyska på gymnasienivå: antalet elever som läser tyska som fortsättningsspråk minskar exempelvis från dryga 26 000 i början av 1990-talet till runt 15 000 i början av 2000-talet. Minskningen av gymnasieelever som läser tyska som nybörjarspråk är också påtaglig, dessa minskar från närmare 10 000 år 1987 till drygt 6 000 år 2002. De sjunkande antalen på grund- och gymnasienivåerna har även haft effekter på högskolenivå. Under de senaste åren har en påtaglig nedgång noterats, från 1 800 år 2003 till 1 100 år 2007. Samtidigt finns klara vinnare. Spanskan är det tydligaste exemplet. På grundskolenivå har antalet elever ökat från knappt 5 000 år 1998 till över 35 000 år 2009 och spanskan är nu det överlägset vanligaste valbara språket i grundskolan. Detta har även satt avtryck i gymnasieskolan, där elever som läser spanska som fortsättningsspråk ökat från 3 800 år 2003 till drygt 11 000 år sex år senare. Likaså har vi sett en ökning på högskolenivå, från 700 1978 till 1 900 2003 (därefter har spanskan fallit till 1 400 år 2007). Franskans ställning har varit mer stabil över åren. På högre nivåer är engelskan under hela perioden det största språket även om antalet studenter minskar. Efter engelskan följde i storleksordning franska, tyska

och spanska. I dag är fortfarande franskan näst störst, men tyskan har blivit distanserad av spanskan. Den enskilt största ökningen över perioden svarade kategorin övriga främmande språk för. Även om förändringarna inte är så omfattande som på gymnasienivå har hierarkierna stuvats om något och framför allt har det även på högskolenivå skett en diversifiering av språkstudierna, inte minst tydligt i den ökning som skett inom kategorin övriga främmande språk.

En språkens kris?

Hur ska vi då förstå talet om språkens kris när mycket tyder på att det som framför allt skett är förskjutningar mellan språken? Är det verkligen frågan om en kris? Det som följer bör ses som ett antal hypoteser för att vidare kunna utforska språkens ställning och situation i det svenska utbildningsväsendet mot bakgrund av dels våra här presenterade resultat, dels andra undersökningar. Till att börja med bör vi kvalificera påståendet om språkens kris. Det är viktigt att precisera vilka språk vi talar om. Även om det inte har skett någon stor tillbakagång för språken som grupp sett till hela utbildningssystemet kan enstaka språk drabbas hårt. Tyskan har som vi sett tappat stort. Även franskans position har försvagats och vad gäller den högre utbildningen betraktas samtliga språk förutom engelska och nordiska språk som små språk. Samtidigt har vissa språk haft en positiv utveckling, spanskan och övriga främmande språk har tydligt flyttat fram sina positioner.

På motsvarande sätt måste vi särskilja olika nivåer av utbildningssystemet. Även om vi kan se tydliga kopplingar mellan nivåerna – ökningen av spanska på högskolenivå förutsätter en ökning på underliggande nivåer och tappet för tyskan i grundskolan får konsekvenser för tyskans ställning på högre nivåer – råder inga enkla samband. Spanskan har inte ökat i sådan exceptionell grad i högskolan som man kunde förvänta sig utifrån framgången på lägre nivåer. Tyskan har minskat mer i grund- och gymnasieskolan än i högskolan. Det verkar finnas olika skäl till att läsa de olika språken, eller, vilket vi ska utforska mer utförligt i kommande arbete inom projektet, det verkar vara olika grupper som investerar i olika språk på olika nivåer.

Fluktuationerna i elevernas benägenhet att läsa språk har också påtagliga konsekvenser för skolans språklärare och rektorer. Medan ett stort antal tysklärare fått se sin möjlighet till undervisning minska allt mer har spanskans expansion gjort det svårare för skolorna och rektorerna att finna spansklärare med adekvat utbildning.²⁰

Vi bör också skilja mellan numerärer och andelar. I vissa fall sker en ökning av antalet elever och studenter men i expanderande system kan detta ändå innebära en tillbakagång relativt sett. Detta gäller exempelvis för språkstudier på gymnasienivå i början på 2000-talet, då gymnasiekullarna växte, och för högskolan, där hela systemet byggts ut, men där lite av expansionen skett inom just språkutbildningarna. Det

²⁰ Detta har naturligtvis uppmärksammats av Skolverket som också betonar svårigheten att rekrytera lärare i "Övriga språk" dvs. språk vid sidan av engelska, spanska, tyska och franska, som varit stadigt växande, se Skolverket, *Lärare i gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning*, (Stockholm: Skolverket, 2001). Frågan har även uppmärksammats i media, se ex. "Stor brist på spansklärare", *Svenska Dagbladet*, 28 augusti, "Sug efter lärare i spanska" *Skolvärlden* 15 april 2009.

alarmerande scenariot de närmaste åren för språkundervisningen i gymnasieskolan och i högskolan är fallande andelar i kombination med minskande kullar.

Det är också påfallande att den politiska ambitionsnivån för språken har höjts med åren. För de delar av systemet där utbildningspolitikerna har störst kontroll över innehållet, det vill säga framför allt grundskolan, har det gått att utöka mängden språk, vilket också gjorts. När det gäller gymnasiet har språkens ställning i högre grad berott på elevernas egna intressen, och här har eleverna inte gjort samma prioriteringar som utbildningspolitiken önskat. Det är i ljuset av detta som det nya systemet med meritpoäng för bland annat språk bör ses, det vill säga att antagningssystemet till den högre utbildningen sedan hösten 2010 premierar elever som läst mycket språk och lyckats bra i sina språkstudier (se vidare Krih & Lidegran i detta nummer).

Ytterligare en aspekt som vi inte berört i vår framställning – och ännu inte hunnit undersöka systematiskt – är spridningen av den högre språkundervisningen över landet. Högskolereformen 1993 innebar sannolikt att språkutbildningar blivit mer spridda geografiskt. Stämmer detta leder det till att det krävs en ökad tillströmning av studenterna för att skapa ekonomiskt bärkraftiga utbildningsmiljöer vid respektive lärosätena. Mycket tyder på att tillströmningen inte varit tillräcklig för att lärosätena ska få ekonomi i sina språkutbildningar.²¹ Ett problem härvidlag har också varit den urholkning av utbildningsresurserna som skett under de senaste decennierna²², vilket troligen bidragit till talet om kris. Läger vi till detta att utbildningsutbudet faktiskt har vidgats i en mening – antalet språk som studeras har ökat och de etablerade stora utländska språken har tappat mark till förmån för övriga främmande språk som från Sverige geografiskt sett mer avlägsna språk som kinesiska, japanska och arabiska – inser man också att antalet studenter per språk och lärosäte med stor sannolikhet minskat ytterligare över åren. Som konstaterades ovan har en del åtgärder vidtagits för att å ena sidan stärka de enskilda lärosätenas situation (framför allt genom en koncentration av språkutbildningarna till ett mindre antal lärosäten) och å andra sidan slå vakt om den språkliga mångfalden i Sverige (genom att peka ut ansvariga lärosäten för ett antal mindre språk). Möjligen har dessa åtgärder haft effekt för att åtgärda de värsta problemen. Men till syvende og sist krävs en tillströmning av studenter för att få levande språkutbildningar vid landets universitet. Det återstår att analysera vilka effekter dessa åtgärder faktiskt haft.

Vi har här inte kunnat analysera situationen för språken i den högre utbildningen mer i detalj, men det är uppenbart att en analys av språkstudenternas fördelning på olika nivåer i den högre utbildningen behövs. Mycket tyder på att det framför allt är de högre nivåerna, C- och D-nivåerna i det tidigare systemet och den avancerade nivån i det nuvarande, som fått störst problem med studenttillströmningen. Inte sällan slås det larm om tomma platser på de mer avancerade kurserna.²³ Detta får

²¹ Se fotnot 4 och 5 ovan.

²² Se Bo Sundqvist, *Högre utbildning och forskning under det senaste decenniet – en statistisk översikt*, (Uppsala: Uppsala universitet, 2002).

²³ Se exempelvis Sigbrit Franke & Per Gunnar Rosengren, "Språkintresset har minskat katastrofalt" *Göteborgs-Posten*, 12 januari, 2004.

naturligtvis konsekvenser för rekryteringsunderlaget till forskarutbildningarna och i förlängningen blir dessutom forskningsmiljöerna i sig mycket små och labila. Därmed hotas ämnenas hela existens som universitetsämnen. Denna utveckling bör kopplas samman med den förändrade ställningen för språken i den högre utbildningen. Den kanske viktigaste förändringen för den högre utbildningen är att språkens ställning har förskjutits från att vara studieobjekt i sin egen rätt, till att bli föremål för mer instrumentella värden. Språken läses som komplement till andra ämnen och utbildningsinriktningar och inte för sin egen skull. Språken blir således breddningsämnen, som studenterna läser en eller max två terminer, och inte fördjupningsämnen, vilket leder till att studenterna inte kan gå vidare med mer avancerade studier i språkämnen. Denna förändring bör dock studeras mer i detalj framöver för att vi ska kunna kartlägga de olika enskilda språkens situation och de olika lärosätenas belägenhet när det gäller sina språkutbildningar.

Frågan om språkens existens i den högre utbildningen hänger också samman med frågan om kvaliteten i utbildningarna. Vi kan inte här gå in på hela komplexiteten i denna fråga men ska ändå peka två centrala tendenser. Den första är de dåliga resultaten som språkutbildningarna erhållit i utvärderingar av Högskoleverket. Exempelvis är det nästan enbart språkutbildningar som får kritik bland de större universitetens utbildningar. Detta problem har sannolikt till viss del avhjälppts genom en viss självsanering.²⁴ Ett större problem är att lärosätena inte anser att studenternas förkunskaper håller måttet, vilket innebär att undervisningen inte kan ligga på en önskad nivå.²⁵ Intressant är att studenternas förkunskaper i ett avseende inte försämrats: det talade språket håller i dag ofta en högre nivå än tidigare, medan framför allt grammatikkunskaperna försämrats. Detta pekar på en förskjutning från de värden som förknippas med det offentliga utbildningssystemets definition av språklig kompetens mot en syn på språk som odlas av privata språkreseföretag, där den praktiska användningen av språken sätts i första rummet (se vidare Winberg i detta nummer).

Sammanfattningsvis kan vi säga att det finns fog för tal om kris, inte minst om man tittar på de institutionella förutsättningarna för högre språkstudier. Situationen för de stora traditionella språken, framför allt tyskan, är problematisk på alla nivåer i utbildningssystemet. Många enskilda språkinstitutioner sliter hårt för att få verksamheten att gå runt och framför allt med att fylla studieplatserna på de högre nivåerna, vilket får konsekvenser för rekryteringen till forskarutbildningarna och därmed för reproduktionen av ämnet i sig. Dessutom förstärker problemen på de olika nivåerna varandra. När språken minskar i popularitet i gymnasiet drabbas språkinstitutionerna i

²⁴ Se Högskoleverket, *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar år 2004*, (Stockholm: Högskoleverket, 2010).

²⁵ Se exempelvis Högskoleverket, *Utvärdering av grundutbildningen och forskarutbildningen i engelska vid svenska universitet och högskolor* (Stockholm: Högskoleverket, 2005), 30f. och Högskoleverket, *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i romanska språk vid svenska universitet och högskolor. Del III: franska* (Stockholm: Högskoleverket, 2005), 27f. Generellt sett har studenterna blivit svagare i språk, se Högskoleverket, *Förkunskaper och krav i högre utbildning* (Stockholm: Högskoleverket, 2009), 19–21, 38–43.

högskolan tvåfalt, dels minskar behovet av gymnasielärare i dessa ämnen, dels sviktar studentunderlaget eftersom färre studenter är behöriga att söka utbildningarna.

De konjunkturer i språkutbildningen som här beskrivits visar att språkutbildning inte kan frikopplas från det övriga samhället. En sannolik effekt av globaliseringen – eller åtminstone talet om den – är att vi idag bevittnar en större spridning av språkliga utbildningsinvesteringar. Globaliseringen tycks i det avseendet inte kunna beskrivas som en ensidig likriktning, där engelskan tränger ut alla andra språk. Snarare ser vi en ökad diversifiering. Intressant nog svarar denna diversifiering också mot en ökad spridning av länder som svenskar bedriver utlandsstudier i.²⁶ Bland de viktiga frågorna som återstår att försöka besvara är att närmare undersöka vem som gör vilka investeringar på den allt mer komplexa marknaden för språkliga utbildningsinvesteringar.

Mikael Börjesson, forskarassistent i utbildningssociologi, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Donald Broady och Marta Edling forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Emil Bertilsson, doktorand i utbildningssociologi, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Referenser

- Elfving, Eva. "Språkdöden i den svenska skolan". *LMS-Lingua* 5 (2002).
- Eliasson, Per-Olof. "Södertörn lägger ned utbildningar i fem språk". *Universitetslärares* 11 (2005).
- Eliasson, Per-Olof. "Låg resurstilldelning drabbar småspråken". *Universitetslärares* 10/11 (2007).
- Franke, Sigbrit & Per Gunnar Rosengren. "Språkkänslan har minskat katastrofalt". *Göteborgs-Posten*, 1 december, 2004.
- Högskoleverket. *Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag*. Stockholm: Högskoleverket, 2002.
- Högskoleverket. *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i romanska språk vid svenska universitet och högskolor. Del III: franska*. HSV rapportserie 2005:3 R. Stockholm: Högskoleverket, 2005.
- Högskoleverket. *Utvärdering av grundutbildningen och forskarutbildningen i engelska vid svenska universitet och högskolor*. HSV rapportserie 2005:11 R. Stockholm: Högskoleverket, 2005.
- Högskoleverket. *Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2004*. HSV rapportserie 2005:20 R. Stockholm: Högskoleverket, 2005.
- Högskoleverket. *Hur har det gått? En slutrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar åren 2001–2006*. HSV rapportserie 2007:31 R. Stockholm: Högskoleverket, 2007.
- Högskoleverket. *Förkunskaper och krav i högre utbildning*. HSV rapportserie 2009:16 R. Stockholm: Högskoleverket, 2009.
- Högskoleverket. *Uppföljning av Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar år 2004*. HSV rapportserie 2010:6 R. Stockholm: Högskoleverket, 2010.

²⁶ En analys av den offentliga statistik över utgående svenska studenter med studielån som finns tillgänglig vid Centrala studiestödsnämnden, www.csn.se, visar att över det senaste decenniet har de stora länderna, som USA, Frankrike och Tyskland, nästan uteslutande tappat, medan många mindre centrala länder för svenskt vidkommande ökat i popularitet.

- Johansson, Henrik. "När engelskan tog kommandot i skolan". *Tvärsnitt* 1 (2004).
- Josefsson, Ingela. "Språkförbistring". *Dagens Nyheter*, 22 juni, 2005.
- Käll, Olle. "Värna 'småspråken'!". *LMS-Lingua* nr 4 (2008).
- Lannvik Dunegård, Maria. "Moderna språk – ämnen i kris". *Lärarnas Nyheter*, 15 april, 2010.
- Malmberg, Per. *De moderna språken i grundskolan och gymnasieskolan från 1960 och framåt*. Stockholm: Skolverket, 2002.
- Michael, Frank Kirsch & Christine Frisch. "Småsnålt. 'Rektorns statistik avviker kraftigt från institutionens'". *Dagens Nyheter*, 22 juni, 2005.
- Proposition 2010/11:1. *Förslag till statsbudget för 2011*. Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning.
- Skolverket. *Lärare i gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning*. Rapport nr 199. Stockholm: Skolverket, 2001.
- Skolvärlden*. "Skolor slopar franska och tyska". 16 (2007).
- Skolvärlden*. "Sug efter lärare i spanska". 15 (2009).
- SOU 2002:27. *Mål i mun - Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Kulturdepartementet, 2002.
- Statistiska Centralbyrån. *Svensk utbildningsnomenklatur. SUN 2000 – standard för klassificering av svensk utbildning*. Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB, 2000.
- SUHF. *Förslag till fördelning av särskilda åtaganden inom den högre utbildningen i språk*. Skrivelse till Utbildningsdepartementet. 27 november, 2006.
- Sundqvist, Bo. *Högre utbildning och forskning under det senaste decenniet – en statistisk översikt*. Uppsala: Uppsala universitet, 2002.
- Svenska Dagbladet*. "Stor brist på spansklärare". 28 augusti, 2003.
- Sörensen, Christer. *Språkvalet i grundskolan – en pilotundersökning*. Stockholm: Skolverket, 1999.
- Thorson, Staffan, Marianne Molander Beyer & Sigrd Dentler. *Språklig enfald eller mångfald...? En studie av gymnasieelevers och språklärares uppfattningar om elevers val av moderna språk*. UFL-rapport Nr. 2003:06. Göteborg: Göteborgs universitet, 2003.
- Utbildningsdepartementet. *Uppdrag till Statens skolverk att kartlägga och föreslå åtgärder för att få fler elever att välja moderna språk som språkval och för att utveckla språkvalet svenska/engelska*. U2010/4019/S, 2010.
- Witt-Brattström, Ebba. "Snuvade på doktorshatten". *Dagens Nyheter* 18 juni, 2005.

